

Det moderne individ

Den indre balance såvel som balancen mellem liv og arbejde er udfordret af det moderne liv. To centrale bøger fra 2006 og 2007 deler væsentlige betragtninger over, hvordan vi lever i balancen.

Anmeldelse ■ Af Kjeld Hesselmann

■ ”Er tiden fragmenteret?” spørger Lars Lundmann Jensen i slutkapitlet i sin bog ”Hvem er jeg?”. Eller er det personen, der føler denne splittelse som en indre disharmoni, der gør ondt? Samme problematik er indeholdt i ”Balance mellem liv og arbejde – en myte?”, som Richen Gambles, Suzan Lewis og Rhona Rapoport står bag.

Begge bøger flager med et spørgsmålstejn efter titlerne, hvilket tyder på, at der er flere spørgsmål end svar – og større usikkerhed om, hvad vi i dag definerer som afvigende, patologisk og samfundsmæssigt sundt.

Allerede David Riesman pejlede sig ind på en ny karaktertype i begyndelsen af 1950'ernes USA. Det var i samfundsanalysen *Det ensomme massemand* (org. titel *The Lonely Crowd*). Det tidligere ”stabile” menneske (mand) med sin arbejdsorientering og ”man for himself” var allerede på vej ud af scenen og på vej ind det mere seismologiske menneske, den, der mærker vibrationerne under fødderne og indstiller sit indre gyroskop efter omgivelserne.

Den udvikling er fortsat med stadig stigende hastighed. Foruden den mere omgivelsesorienterede person – med rardarmen som det sidste skud på Riesmans kategorisering af det moderne massemand – har vi set nye kulturelle og subjektive frirum udfolde sig i 1980'erne, hvor overlevelse i det postmoderne samfund blev forsøgt.

Hvem er narcissistisk?

Lars Lundmann Jensen må som praktiserende psykolog være blevet konfronteret med klienter, som både har det dårligt med sig selv og med den samfundsmæssige væren. Tabet af mening og dermed en fornemmelse af tomhed er vore dages dominerende lidelse i terapirummet. Og det giver selvfølgelig genlyd ud over psykologers virkefelt. Da mennesket ikke er en ø, men får sin identitet gennem sin omverden, er det i dag en selvfølge, at vi ikke bare kan fordybe os i menneskets intrapsyke univers.

Der er gode refleksioner i Gambles et al.'s kortlægning af det moderne individs færden i privat- og arbejdslivet. De

fremmedgørende omstændigheder i arbejdslivet ses som af-gørende for den utilpashed i hjemmet, mange føler. Det er arbejdslivet, der er omdrejningspunktet for de sammenstillinger af liv og arbejde, som bliver præsenteret i bogen. Er der balance mellem liv og arbejde? Nej, det bliver hurtigt dementeret i den internationale undersøgelse, der ligger til grund for de interview, vi bliver præsenteret for. Det anede man nok.

Balance er der heller ikke hos individet eller i samfundet, for den sags skyld, hos Lundmann Jensen. Hvorvidt der så er tale om noget afvigende, patologisk, er mindre entydigt hos forfatteren. Som hos Riesman ser Lundmann Jensen de tydelige tegn på en ændret karakterstruktur, der vitterlig ses i samfundet, som ubalancerer på et kontinuum. Altså ikke en egentlig etikettering af enkeltpersoner, snarere et fænomen, der skal anskues relativt. Lundmann Jensen tager alle mulige forbehold for en eventuel opfattet diagnosticering. Er det den enkelte, som er blevet mere narcissistisk, eller er samfundet som helhed narcissistisk?

”Det, jeg tidligere har omtalt som en narcissistisk personlighedsforstyrrelse, omtaler jeg fra nu af som særligt *ekstreme narcissistiske tendenser*”, siger Lundmann Jensen og formulerer forsøgsvis en ny teori om narcissisme. Og der er tendenser i samfundet, som i høj grad er narcissistiske. Det er denne tendens, som individet, familien, virksomhedskollegene er spundet ind i. Hvordan vi alle bliver tvunget til at fremstille os for omverdenen. Så fra at diagnosticere den enkelte som psykisk afvigende er der hos forfatteren tale om at se samfundet som mere end disponeret for narcissisme.

”Jeg betragter narcissisme som et udtryk for, at vi ingen-ting er uden de andre,” og derfor bestemmer forfatteren narcissisme som liggende uden for en egentlig individuel diagnosticering. Vi eksisterer med andre ord ikke uden den bekræftelse, vi kan modtage fra andre. Følgelig må individet søge i sin omverden den bekræftelse af selvet, som det ikke kan leve foruden. Således kan narcissisme ”forstås som et *grundlæggende menneskeligt vilkår*.”

Her er Lundmann Jensen i opposition til psykoanalysen, som netop bestemmer narcissisme som en forstyrrelse i selvet. Men at forfatterens bog skal leve op til samfundskrav om "omstillingsparathed", som han forklarer i indledningskapitlet, har jeg ikke hørt før. Lundmann Jensen er muligvis ironisk her eller bare lidt for "pleasende" over for et publikum, som kan tabe interessen på den lange bane.

Svært at være progressiv

Historierne i Gambles m.fl. føjer sig smukt ind i den kontekst, som udvikles i "Hvem er jeg?" For hvad er det, der er på færde samfundsmæssigt og familiemæssigt? Det er, at vi har forskelligartede forventninger til hinanden. Arbejdsgivere til medarbejdere, og kvinder til mænd og vice versa, og forestillingen om det ideale familieliv.

Når man læser de enkelte "cases" og forskernes kommentarer, kommer man til at tænke på, at ja, det er svært at være progressiv. Alligevel må man erkende, at man ligger under for noget, der kommer dybt indefra – kald det biologisk eller nedarvet kultur. Som når der opstår konflikt mellem mand og kvinde i den hjemlige husholdning. Manden vil gerne tage del, bliver også stærkere knyttet til børnene – og det kan kvinden godt opleve som en trussel mod hendes domæne. På det ydre, "officielle" plan er kvinden ikke i tvivl om, at manden skal levnes plads, deltage i såvel hjemmearbejde som yngelpleje. Men underneden huserer der andre – og for hende selv – uforklarlige tilskyndelser og bevæggrunde.

Det er også det, forfatterne stiller op som hindringer for forandring. Meninger om det ene og det andet kan vi hurtigt skifte ud – men holdninger er af en anden beskaffenhed. For holdninger er noget, vi har anskaffet os med møje. De er så at sige blevet indlejret i vores personlige udstyr og kan på den led være en del af vores identitet.

I Gambles m.fl. studie er der mænd, som udtrykker, at de godt kunne tænke sig at gå på deltid. Men det indebærer ofte, at de så ikke længere er helt fremme, hvor det foregår. De kan blive distanceret af kolleger – og hvilken kvinde vil finde sig i mandens manglende præstationsorientering, spørger en mandlig britisk topleder i den offentlige sektor.

I sådanne uddrag og problematiseringer skiller bogen om liv og arbejde sig ud fra så mange andre erhvervs sociologiske bøger. Forfatterne ved godt, hvad det ønskelige består i, men de har ingen hast i at nå hen til en konklusion, som står

fri for modsigelser. Tværtimod er de forsigtige og prøvende, vel vidende at menneskelig adfærd, indgroede holdninger ikke sådan tales væk af velmenende forskere.

Tiden skriger på narcissisme

De to bøger falder sammen i betragtningerne over, hvad vi anser for ønskværdige menneskelige relationer (Gambles m.fl.), og så den virkelighed, der tilbydes os. Hos Lundmann Jensen er det narcissismens kultur og den virkelighed, der fremtræder for os. Med andre ord er fleksibilitet en forudsætning for at kunne gøre sig gældende på det stadig mere omstillingsparate

arbejdsmarked. En sådan fleksibilitet fordrer en udviklet lydhørhed over for tendenser i omgivelserne. Man skal være selvfremskaffende og hele tiden spejle sig i omgivelsernes forventninger – hvordan tager jeg mig bedst ud? Er det særlig narcissistisk? synes Lundmann Jensen at spørge, og hans svar er et både-og.

Med omskrivning af et bedaget mundheld kan man sige, at tiden skriger på narcissisme. Uden fleksibilitet hos den enkelte, ingen succes, dvs. bekræftelse. Og den kan vi ikke leve uden. Uden bekræftelse fra den anden, ingen "mig". Det er vor tids syge, som er påtrængende i samfundet, fordi vi alle bliver yngre og yngre, og dermed er vi næsten alle i puberteten. Der er ingen prestige i at ældes, fordi det sidestilles med døden – altså den frygtede tomhed, vacui horror!

Kunne vi tillade os at blive ældre og dermed fjerne os fra en narcissistisk indstilling, kunne vi også mere naturligt af finde os med døden – og tomheden, fordi bekræftelsen fra andre ikke ville have den betydning.

Begge bøger(!) er tænksomme og udogmatisk i synet på samfundet og den enkelte. Og direkte forfriskende er det, at management-jargonen bliver taget ved vingebenet. Især hos Lundmann Jensen. Virksomhederne har altid været optaget af bundlinjen. Så al deres snak om værdibaseret ledelse, vidensdeling og anden løs snak, som også det offentlige og halvoffentlige er blevet inficeret med, er en gang blålys. Kan man ikke sælge tingene på den ene måde (til forbrugere og medarbejdere), så må man finde på noget andet.

Tiden er fragmenteret og harmonien mellem liv og arbejde er – en myte. Indtil videre.

Kjeld Hesselmann

BOGDATA ■

Lars Lundmann Jensen: *Hvem er jeg? – Narcissisme og personlighed i det senmoderne samfund*. Frydenlund, 2006. 192 sider. 269 kr.

Richen Gambles, Suzan Lewis og Rhona Rapoport: *Balance mellem liv og arbejde – en myte? Et globalt perspektiv*. Dansk psykologisk Forlag, 2007. 230 sider. 348 kr.

